

Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás szerk.

Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről (Lőrincz Gábor)

TERRA VYDAVATEL'STVO. BRATISLAVA. 2014. 264 OLDAL

Tankönyvkutatás, tankönyvelemzés

A tankönyvkutatás, a tankönyvi anyagok elemzése a pedagógiának fontos részét képezi, hiszen a taneszközök anyagának minőségén múlik az, hogy a felnövekvő generációk milyen ismeretek birtokába jutnak. A tankönyvek közvetítő médiumok, így az is fontos, hogy a tanár és a tanító (aki alkalmazza őket) megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkezzen. A tankönyvi anyagok kutatása során azonban nemcsak a papíralapú tankönyvek és munkafüzetek, hanem a virtuális segédeszközök figyelembevétele is elengedhetetlen, hiszen napjainkban az oktató-nevelő folyamatban hangsúlyos szerep jut az elektronikus formában megjelenő taneszközöknek és segédanyagoknak is. Kiemelten fontos a tankönyvek minőségének vizsgálata a kisebbségben élő nemzetiségek anyanyelvének megtanulása és megtartása szempontjából, hiszen a nemzetiségi tankönyvek sok esetben az anyaországi tankönyvekhez képest kevesebb ismeretet közölnek, alacsonyabb színvonalúak, szükség van tehát a korrekciójukra.

A *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről* című tanulmánykötet a pozsonyi Terra Kiadó gondozásában jelent meg a Selye János Egyetem Tanárképző Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke mellett működő Variológiai kutatócsoport kutatási eredményeinek az összegzéseként. A kötet a kutatócsoport 2010-ben és 2012-ben megrendezett konferenciáin elhangzott előadások gyűjteménye: huszonhárom olyan tanulmányt tartalmaz, amelyek a szlovákiai magyar és a magyarországi általános, valamint középiskolai anyanyelvtankönyvek és az őket kiegészítő elektronikus taneszközök elemzésével, felhasználási lehetőségeivel foglalkoznak. A konferenciákon a kutatócsoport tagjain kívül a Selye János Egyetem Modern Filológiai Tanszéke, az egri Eszterházy Károly Főiskola, a pozsonyi Pedagógiai Intézet, valamint a budapesti Nemzeti Tankönyvkiadó munkatársai vettek részt. A továbbiakban a kötetben szereplő tanulmányok közül röviden ismertetünk néhányat.

Kurtán Zsuzsa: *Tankönyvek funkcióinak és szövegjellemzőinek összehasonlító vizsgálata* (53–66). A tankönyvszövegek összehasonlítása, ezek funkcióinak, szöveg- és nyelvhasználati jellemzőinek a feltérképezése azért fontos, mert csak ezek segítségével történhet meg a régi tankönyvek szaktudományi és tanulási szempontokat érvényesítő értékelése. A tankönyv szerzőjének irányító szerepe van az elsajátítandó tartalom közvetítésében, ezért nem mindegy, hogy milyenek a kapcsolatteremtés, a megszólítás nyelvi formái. Fontos az is, hogyan történik az érdeklődés felkeltése, az új információk közlése, a magyarázat, a problémafelvetés, a szöveg megértetése. Az új tankönyvek megírásakor a pedagógiai és a szaktudományi szempontok mellett alapvető fontosságúnak kell lennie a nyelvi megszerkesztettség szempontjának is.

Eöry Vilma: *A tankönyvelemzés módszertani kérdései* (9–16). A tankönyvelemzés során a legnagyobb hiányosságokkal – az elért kutatási eredmények ellenére is – a tankönyvek nyelvi szövegének a vizsgálata kapcsán kell számolnunk. Ennek oka, hogy a kutatók a tankönyvek nyelvezetével kapcsolatban eddig nem fordítottak elég figyelmet az érthetőségre, azaz a szövegértés-elemzésre. Egy új alkalmazott nyelvészeti diszciplína, az oktatáslingvisztika szellemében az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti, valamint Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékén már néhány éve folyik a tankönyvszövegek szigorúan

szövegközpontú vizsgálata. Ennek legfőbb eszköze a szövegértés-vizsgálat. Az egri kutatócsoport célja, hogy a kapott eredményeket eljuttassa a tankönyvminősítőkhöz és a tankönyvírókhoz annak érdekében, hogy a tankönyvszöveg betölthesse eredendő funkcióját.

Tóth Etelka: *Korpusznyelvészet és a tankönyvek* (81–103). A korpusznyelvészet a nyelvészet kutatási területeinek egyik legfiatalabbika. Korpuszon az adatok összességét, rendezett adathalmazt, olyan adatbázist kell érteni, amely számítógép segítségével feldolgozható. A korpuszban való keresés során az alkalmazott programtól függően különböző információk birtokába juthatunk. Készíthetünk például alfabetikus szójegyzéket, megvizsgálhatjuk egyes szóelőfordulások gyakoriságát, kereshetünk szófajok, szócsoportok alapján. A korpusznyelvészet módszereinek és eszköztárának a segítségével, az azonos témakörben íródott tankönyvek anyagának adott szempontok alapján való rendszerezése után, kimutathatók a tankönyvi szövegek tartalmi és formai azonosságai, különbözőségei. Ez a módszer nagyban megkönnyítheti és meggyorsíthatja a tankönyvelemzéssel foglalkozó szakemberek munkáját, hozzásegíthet a tankönyvek minőségének a javításához.

Simon Szabolcs: *Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban* (27–38). A szlovákiai magyar nyelvű szakirodalom több szempont alapján vizsgálja a tankönyveket, amelyek a következők: ideológiai, pedagógiai-didaktikai, fordításelméleti, kétnyelvűségi. A jó tankönyv felépítését a közvetített ideológia (amelyben a politikai elveknek nem szabad tükröződniük), a tankönyv szerkezete (érthetőség, logikus felépítés) és a tudományos eredményekkel való összhang határozza meg.

Lőrincz Julianna: *Variativitás és tankönyvkutatás* (17–26). A nyelvi variativitás kérdése elengedhetetlenül fontos az anyanyelvoktatás szempontjából, hiszen a nyelvi változatok a szövegalkotásban, a kommunikációs készség kialakításában és fejlesztésében kiemelt szerepet játszanak. A különböző kommunikációs helyzetekben a nyelvhasználónak a nyelv variánsai közül kell válogatnia annak érdekében, hogy a szituációnak megfelelő adekvát szöveg jöhessen létre. A tankönyvekben a variativitás elsősorban morféma-, lexéma-, valamint szintaktikai szinten jelenik meg. A tanulóknak tudatosítani kell, hogy az egyes alakváltozatok közt pragmatikai, azaz nyelvhasználatbeli különbség van, más-más stílusértékkel rendelkeznek, ezért a szituáció és a kommunikációs helyzet függvényében alkalmazhatók. A tankönyvek morféma-variánsokkal kapcsolatos információi hiányosak, a szintaktikai variánsokkal foglalkozó tananyag azonban jól felépített. A szintaktikai variánsokra épülő feladatok komplexen fejleszthetik a tanulók nyelvi készségeit, így megfelelnek a szlovákiai művelődési sztenderd elvárásainak.

Misad Katalin: *A szaknyelvek és a variativitás. Terminológiai problémák a szlovákiai magyar tankönyvekben és oktatási segédletekben* (39–47). A variánsok minden nyelvben, nyelvváltozatban párhuzamosan élnek egymás mellett, ez alól a szaknyelvi regiszterek sem képeznek kivételt. A szlovákiai magyar szakszókincs vizsgálata során nem szabad figyelmen kívül hagyni a szaknyelvek szétfejlődésének tényét sem, amelynek az egyik oka az, hogy a szlovákiai magyar szakemberek mind a középfokú, mind a felsőfokú tanulmányaik során a szlovák szakterminológiával ismerkednek meg, így a magyarországi szakkifejezéseket sok esetben nem ismerik. Ennek következtében a szlovákiai magyar tankönyvek és szakkönyvek államnyelvből való fordítása során ugyanazt a jelenséget más névvel nevezik/nevezhetik meg, mint Magyarországon. Ezek a problémák a tankönyvekben a lexémaszintű nyelvi elemek variánsaiként létrejövő inadekvát megfeleltetések, közvetett kölcsönszók, szómagyarító törekvések és szókészlet regionalizmusok formájában jelennek meg.

Takács Edit: *Tankönyvek és munkafüzetek a digitális világban* (135–145). A tankönyvek és a munkafüzetek hosszú utat tettek meg, amíg elnyerték mai formájukat, de a technikai fejlődésnek köszönhetően lassan ez a forma is megváltozni látszik. Az interaktív táblák elterjedésével együtt terjednek az ún. *flipbookok* is, amelyek a tankönyveknek interaktív táblán megjeleníthető digitalizált változatai. A flipbookokból készül interaktív

és nem interaktív változat is. Ahhoz, hogy a pedagógusok hatékonyan használhassák az interaktív táblát, különböző feladatkészítő programok állnak a rendelkezésükre, amelyek segítségével a diákok igényeinek és tudásszintjének megfelelő feladatsorokat állíthatnak össze. A papíralapú és a digitális taneszközök kombinációja a *kiterjesztett valóság* taneszköz, amelynek alkalmazásával a nyomtatott tankönyvben megtalálható kétdimenziós képek és feladatok a táblán háromdimenziós formában jelennek meg. A diákok szempontjából a legfontosabb a *Puskatár* elnevezésű mobilalkalmazás, amelynek segítségével a különböző tantárgyakkal kapcsolatos ismeretanyag bármikor hozzáférhetővé válik.

Zimányi Árpád: *A korszerű infokommunikációs technológiák hatása az anyanyelvi nevelésre* (220–231). Az új informatikai technológiák folyamatosan alakítják az olvasási szokásokat és a beszélnyelviség műfajait is. Az elektronikus kommunikációnak megvan a maga sajátos stílusa, nyelvezete, jelkészlete, amely egyrészt egy (másokat kirekesztő) rétegnyelv (*netspeak*) kialakulását eredményezi, másrészt a (hiperhivatkozásból következően) cirkuláris olvasásmódhoz vezet. Ezeknek a technológiáknak köszönhető az is, hogy az írott nyelvbe rengeteg beszélt nyelvi fordulat kerül be, illetve szokatlanul gyorsan grammatikalizálódnak új nyelvi elemek. Az internetes nyelvhasználat a köznyelviségre is hatással van, hiszen a *netspeak* szófordulatai, szóhasználata a köznyelvbe is bekerül. A változások az összes nyelvi szintre hatással vannak: a morfológiai szintet a rövidülés (például *h* 'hogy') és az egyéni szóalkotásmódok (például *műxik* 'működik') megjelenése jellemzi, a szövegek mondategészei kevés mondategységből, a mondategységek pedig kevés szóelőfordulásból épülnek fel. Az anyanyelvi oktatás feladata az, hogy megtanítsa a tanulóknak, milyen nyelvi kommunikációs helyzetben milyen nyelvváltozat használata az adekvát: a digilektus sajátosságait a többi nyelvváltozathoz való viszonyában kell szemléltetniük a tanároknak. A digilektus oktatási folyamatba való bekapcsolása azért is fontos, mert ezáltal a tanulók az életből vett valós kommunikációs helyzetekkel találkozhatnak az anyanyelvi tanórákon.

A kötetben szereplő néhány tanulmány ismertetése után összegzésként elmondhatjuk, hogy a kutatócsoport és a külső tagok munkája a tankönyveknek és az elektronikus taneszközöknek az oktatási folyamatban való hatékonyabb felhasználhatósága érdekében folyik. Az is kitűnik a két konferencia anyagaiból, hogy az oktatásban több égető problémával is szembe kell nézni, amelyek közül a legsúlyosabbak a szövegértéssel és a kommunikációs készséggel kapcsolatosak. Ezek a problémák főleg nyelvi jellegűek, de közvetve az összes tantárgyat érintik. A másik fontos kérdés az, hogyan tarthat lépést a tankönyvírás, az anyanyelvoktatás a technika vívmányaival. A Variológiai kutatócsoport szakembereinek munkája tehát fontos, hiszen a tankönyvekkel kapcsolatos tudományos kutatások eredményeinek minél előbb be kell kerülniük a tudományos köztudatba, hogy aztán beépülhessenek az újabb tankönyvekbe, ezzel emelve ezek és az oktatás színvonalát.

Mivel a kötetben található tanulmányok sokféle szempontból közelítenek a tananyag interpretálásához, ezért az irántuk érdeklődő szakemberek, pedagógusok, tankönyvírók közül mindenki találhat közöttük olyat, amely hasznos tapasztalatokkal szolgál egyéni munkájához. A tanulmánykötetben megjelent anyagok nem ölelik fel a kutatócsoport teljes munkásságát, hiszen 2013-ban és 2014-ben is megrendezték a már hagyományosnak számító *Tankönyvkutatási szimpóziumot*, amelynek kutatási eredményei egy következő tanulmánykötetben látnak majd napvilágot.

Lőrincz, Gábor: Studies on the tasks and methods of textbook research

Az írás szerzőjéről

Lőrincz Gábor

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

kiscsakany[kukac]gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7543-7758>